

Návrh projektu rozvojové spolupráce v Zambii

František Pelc

Zambie (bývalá Severní Rhodesie) nepatří mezi nejčastěji navštěvované africké státy. Nicméně se jedná o bezesporu krásnou zemi, kde přes narůstající ničení přírodního prostředí zůstává stále velký rozsah krajiny, mající charakter divočiny. Základem soustavy chráněných

území Zambie (tab. 1) zůstává 20 národních parků, pokrývajících 8 % plochy státu, 34 území s řízeným lovem zvěře (GMA), kde je však možné stavět obydlí i zemědělsky hospodařit pro vlastní potřebu, a 550 lesních rezervací, zabírajících celkem 30 % plochy státu.

Lodge Mukambi na hranici NP Kafue. Ekoturistická zařízení jsou umístěna v přírodních krajinách. Foto František Pelc

Chráněná území ve skutečnosti a na papíře

Blížší pohled však optimistický obraz ochrany přírody v Zambii uvede do reality. GMA jsou na více než polovině rozlohy prakticky bez životaschopných populací fauny a ochranný režim v nich se leckde blíží nule. Rovněž u národních parků je situace komplikovanější. Vedle třetiny z nich, která je v dobré kondici, další třetina prakticky nefunguje a je bez dostatečné péče, s minimem volně žijících živočichů a místy pronikajícím osídlením. Zbytek NP se pohybuje na škále mezi těmito skupinami s tím, že nezřídka mají tendenci se přibližovat horší kategorii (tab. 2).

Důvodů popsaného nepříliš radostného stavu najdeme hned celou řadu. Mezi hlavní patří tlak narůstající populace, ročně v Zambii přibude 2,5–3 % obyvatelstva (roku 1960 se počet obyvatel blížil 3 milionům, v roce 2016 dosahoval 16,5 milionu – World Bank 2017), na přírodní ekosystémy a krajinu postupně přetvářenou v agrocenózu a sídla. Z dalších činitelů uvedme pytláctví, málo účinné řízení státu včetně značné korupce, nedostatečné vzdělání a obrovská míra nezaměstnanosti spojená s chudobou. Rovněž mezinárodní rozvojová pomoc vyvolává nemálo otázek: V mnoha případech totiž přispívá k ničení přírodního prostředí a v konečném důsledku k prohloubení chudoby. Péče o chráněná území i přírodní zdroje jako celek trpí v Zambii stejně jako ve většině afrických zemí citelným nedostatkem financí (Lindsey *et al.* 2014). Do roku 2015 zabezpečoval péči o chráněná území a divočinu Zambijský úřad pro planě rostoucí rostliny a volně žijící živočichy, který však nyní působí jako samostatný útvar Ministerstva turistiky a umění a má asi dva tisíce zaměstnanců, což je pro svěřenou plochu opravdu zoufale málo. Zatím můžeme hodnotit účinnost zmiňovaného kroku jen obtížně, ale místní znalci naznačují, že stav je nyní ještě problematičtější než kdykoli předtím.

Chudoba může být všudypřítomná

Protože v Zambii dramaticky chybějí pracovní příležitosti, drtivá většina venkov-

Tab. 1 Přehled národních parků Zambie (stav 2017). Zpracoval František Pelc

název NP	rozloha km ²	přírodní prostředí a významné druhy volně žijících živočichů	turistická infrastruktura a poznámky
NP Kafue	22 400	savana, mokřady, řeky, slon, lev, levhart, gepard, lečve, puku, hroch, pakůň, pes hyenovitý apod., částečně vypytlačeno	solidní, přibývá nerovnoměrně a s ohledem na velkou plochu nedosycená, KAZA, počet návštěvníků 13 000 (2015)
NP Luiwa Plains	3 600	zaplavovaná savana, řeka, migrace pakoňů, buvolci, zebry, repatriace lva, buvola, gepard, lečve	sezonní drahé kempy, činnost nevládní organizace Africa Parks, v okrajích osady
NP Sioma Ngwezi	5 200	suchá savana s hraniční řekou, fauna vč. slona, lva, žirafy, antilop, buvola, zeber – v nízké početnosti (vypytlačeno)	trvalá žádná, u řeky Zambezi cca 40 km východně, KAZA, ukončená podpora African Parks
NP West Lunga	1 680	lesnatá savana, mokřady, výrazně vypytlačeno – řídce antilopy, hroch, slon, buvol	obtížný přístup, prakticky žádná infrastruktura (okraj), činnost African Parks
NP Mosi oa Tunya	100	vodopády, řeka a kaňon Zambezi, slon, buvol apod.	četná infrastruktura u Livingstone, 23 000 návštěvníků (2015)
NP Lochinvar	410	zaplavované pláně, mokřad endemická lečve (tisíce), hroch, buvol, zebra, kudu velký	nyní prakticky žádná, pastva domácího skotu
NP Blue Lagoon	450	zaplavované pláně, mokřad endemická lečve (tisíce), hroch, buvol, zebra, kudu velký	rekonstruovaná opuštěná farma
NP Lower Zambezi	4 090	savana, mokřady, hřbet slon, zebra, buvol, lev, levhart, pes hyenovitý, antilopy	v okrajích ano (4–9), ohrožení těžbou mědi, návrh TFCA, 9 000 návštěvníků (2015)
NP South Luangwa	9 000	savana, řeky, kopce, sezonní mokřady, slon, hroch, lev, pes hyenovitý, levhart, antilopy, pakoně, zebry, buvol, žirafa	při řece velmi dobře vyvinutá infrastruktura (více než 15 zařízení), 43 000 návštěvníků (2015)
NP North Luangwa	4 600	savana, miombové a mopanové lesy, řeky, slon, lev, pes hyenovitý, buvol, pakůň, zebra, levhart, hroch a nosorožec dvourohý	slabá (tři, resp. pět) rozvojová pomoc SRN, TFCA
NP Luambe	254	savana a sezonní mokřady u řeky, slon, hroch, lev, levhart, pes hyenovitý, buvol, antilopy, pakůň	jediný kemp
NP Kasanka	390	savana, miombové lesy, jezero mokřad, slon, lesoň bažinný a další antilopy, vzácně lev, levhart, buvol, hroch a miliony kaloňů	dvě solidní zařízení (Kasanka Trust), 1400 návštěvníků (2012)
NP Lusenga Plain	880	miombové lesy a travnaté pláně, vodopády, vzácně (vypytlačeno) antilopy, zebry, hroši, působivý krajinný ráz	prakticky nic s výjimkou vodopádů, nedeřešená repatriace slona z JAR
NP Mweru Wa Ntipa	3 100	miombové lesy, travnaté pláně a papyrové mokřady, zřejmě vypytlačeno	nic, několik stanic imobilních strážců
NP Lukusuzi	2 700	miombové a travnaté savany, nepočetně (pytláci) slon, buvol, zebra, antilopy	nic, prakticky bez cest, součást TFCA
NP Nsumbu	2 000	miombová a travnatá savana, mokřady u jezera Tanganika, slon, buvol, hroch, zebra, antilopy, vzácně lev, levhart (částečně vypytlačeno)	jeden funkční a jeden opuštěný kemp uvnitř, další na hranici funkční, slabě využito, sezonní rybářská osada
NP Isangano	840	zaplavované travnaté pláně, miombová savana, vzácně slon, buvol, zebra, hroch, antilopy (vypytlačeno)	nic, málo přístupné ilegální osady, asi převážně zničeno
NP Lavushi Manda	1 500	miombové lesy, travnaté pláně a horský hřbet, působivé vodopády, široké spektrum fauny v extrémně nízké početnosti v důsledku pytláctví (slon, lev, antilopy, hroch, buvol, pes hyenovitý)	velmi primitivní kemp a nový kemp ze čtyř trvalých stanů (2017), působení Kasanka Trust
NP Nyika	80	horské pláně, slon, antilopy, levhart	zřejmě nic, přeshraniční park (3 100 km ² v sousedním Malawi)
NP Ngonye Falls	17	scénické peřeje a okolí řeky	jednoduchý kemp, TFCA
NP Lusaka	67	kopcovitý terén, nosorožec tuponosý, žirafa, zebra, antilopa vraná, luskoun, lesoň	rezervace dostupná do 30 minut z Lusaky
KAZA – TFCA – přeshraniční chráněné území Jihoafrického rozvojového společenství V dlouhodobé diskusi je příprava národního parku Bagweulu Swamps (asi 6 000 km ²), zatím pod mírnou ochranou GMA a s trvalým (celkem neškodným) rybářským využíváním. Přes mokřad byla nově realizována stavba obřího mostu s vozovkou směřující do Demokratické republiky Kongo k nerostným ložiskům. Bohulibého investora není nutné uvádět.			

ského obyvatelstva se octla bez stálého zaměstnání. Pouze v některých oblastech pracují lidé na plantážích banánovníku,

kukuřice, bavlnovníku a dalších plodin nebo jsou zejména v části Měděného pásu zaměstnaní při těžbě nerostných

Tab. 2 Klasifikace národních parků Zambie pro potřeby analýzy k navrhovanému projektu AOPK ČR. Zpracoval František Pelc

Kategorie NP	Hlavní rozlišovací znaky
I	Přijatelně či velmi dobře spravované, s vitálním turistickým využíváním (NP South Luangwa, NP Mosi a Tunya, NP Kasanka)
II	Parky spravované na průměrné až nízké úrovni, s částečně dochovanou faunou a dobře uchovanou přírodní krajinou, malé, ale existující turistické využití (NP Lochinvar, NP Blue Lagoon, NP Liuwa Plain, NP Lavushi Manda, NP Luambe, NP Nsumbu)
III	Parky prakticky nespravované, turisticky nevyužívané či využívané zcela okrajově, fauna buď zlikvidována, nebo zachována v mizivém počtu, přírodní ekosystémy pod tlakem zčásti přeměněny (pytlačení, kácení, tvorba lidských sídel), avšak přírodní krajina může být zachována (NP Isangano, NP Lukususi, NP Lusenga Plain, NP West Lunga, NP Mweru Wa Ntipa, NP Nyika)
Kategorie přechodné: I–II NP North Luangwa, NP Kafue, NP Lower Zambezi II–III NP Sioma Ngwezi	

Exkurze v doprovodu informovaných a ozbrojených strážců v NP Nsumbu u jezera Tanganika. Foto František Pelc

surovin pro nadnárodní společnosti z vyspělých zemí a s narůstajícím podílem Číny. Na hledání nerostných surovin se v minulosti mj. podílely i instituce z České republiky. Těžbu surovin však lze jen obtížně označit za udržitelný rozvoj. Protože venkované bývají mimořádně chudí, část z nich přesídluje do velkých měst, kde rovněž není jejich perspektiva nikterak

růžová. Z ekonomických důvodů se pak nabízí emigrace do vyspělejších zemí. Zambie se od roku 2017 stala z hlediska rozvojové spolupráce ČR opět prioritní zemí: kromě Etiopie jde o jediný subsaharský stát. Nabízí se proto příležitost hledat způsoby smysluplné rozvojové spolupráce. Bezpochyby mezi ně pat-

ří i projekty, přispívající k dlouhodobé hospodářské prosperitě místních komunit a zároveň zlepšující ochranu přírodního prostředí včetně biodiverzity. Obojí zůstává nezbytným předpokladem pro omezení extrémní chudoby a masivní emigrace venkovského obyvatelstva.

Na přírodě založená šetrná turistika podporuje péči o přírodní a krajinné dědictví

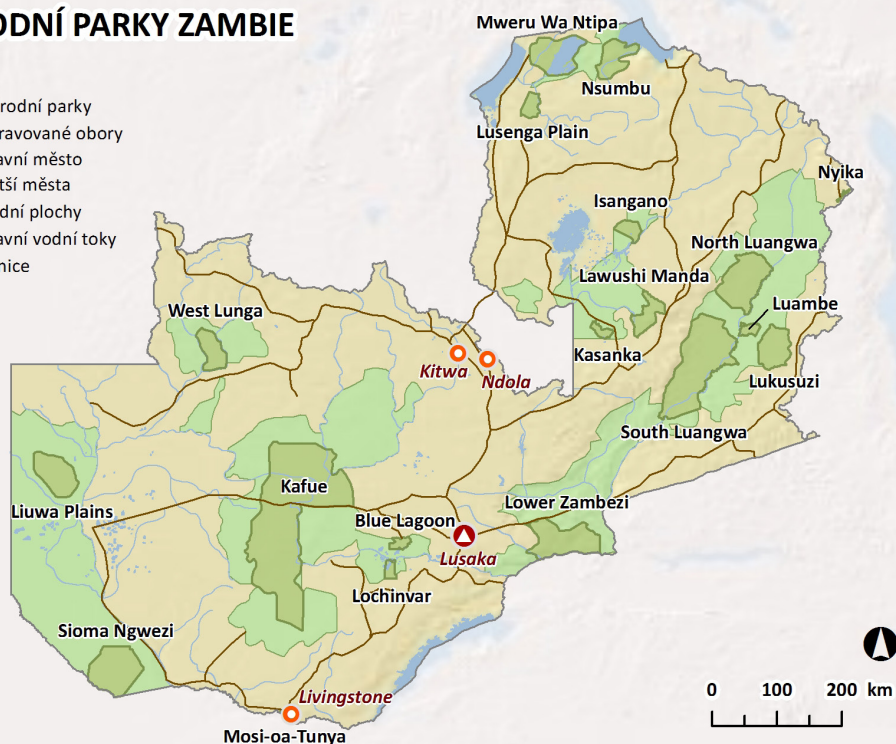
Na základě analýzy můžeme chráněná území v Zambii rozdělit do výše uvedených kategorií. Vazba mezi existencí a rozvojem ekoturistiky a kvalitou ochrany přírody v jednotlivých národních parcích je zjevná (Tab. 1 a Tab. 2).

Chráněná území bez turistického zájmu a s minimem návštěvníků bývají nejdříve vypytlačena, v různém rozsahu vyklučena a využívána pro zemědělské účely a následně jsou v nich vytvořena i nová sídla. Stávají se tzv. parky pouze na papíře (*paperparks*). Naopak poměrně prosperující národní parky mívají solidní ekoturistickou infrastrukturu, takže je navštěvují milovníci přírody z celého světa, zejména z Evropy, Severní Ameriky, východní Asie nebo z Jihoafrické republiky (Pelc & Plesník 2016). Ačkoli toto tvrzení může pro mnohé ochránce přírody znít poněkud nepatřičně, v důsledku místních sociálně-ekonomických poměrů můžeme říci, že čím více turistů v národních parcích a rezervacích, tím větší šance pro jejich přežití a lepší péči o ně. Turisté mířící za přírodou přinášejí do místního hospodářství nezanedbatelné příjmy, pomáhají zvyšovat zaměstnanost a získávají tamější obyvatelstvo pro aktivní zachování přírody a krajiny: v konečném důsledku podporují lepší správu chráněných území a ochranu biodiverzity.

Odhaduje se, že turismus v Zambii tvoří okolo 7–8 % HDP. Přitom více než čtvrtina z 930 000 zahraničních návštěvníků zavítala v roce 2015 do jednoho či více národních parků (UNWTO 2016). Návštěvnost i nejlépe spravovaných národních parků, jako je South Luangwa, zůstává až nečekaně nízká a dosahuje v posledních letech okolo 40 000 turistů ročně. Pro porovnání:

NÁRODNÍ PARKY ZAMBIE

- národní parky
- spravované obory
- hlavní město
- větší města
- vodní plochy
- hlavní vodní toky
- silnice

Zdroj dat: © ESRI 2017

Zambie – orientační vymezení národních parků pokrývajících v souhrnu 8 % plochy státu. Zpracoval Jan Vrba

Skoro 30x menší Krkonošský národní park vykazuje roční návštěvnost 1,5 až 3 miliony zájemců. Do obrovského národního parku Kafue, velkého jako Morava, zavítá od ledna do prosince pouhých 10 000 až 13 000 turistů. Z dvaceti národních parků podle Ministerstva turismu a umění mají v současnosti pouze dva významně (South Luangwa, Mosi oa Tunya) a dva mírně (Kafue, Lower Zambezi) přispívat do státního rozpočtu více než z něj čerpat.

Turistika jako jeden z klíčů rozvoje zambijského venkova

Na základě výše uvedené skutečností navrhuje AOPK ČR ve spolupráci s odborem národních parků, planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů Ministerstva turistiky a umění pilotní projekt pro rozvojovou spolupráci, založený na podpoře vybudování a zajištění provozu ekoturistické infrastruktury v podobě kempu na hranicích vybraného národního parku, naučné

Člunozobec africký v mokřadu Bangweulu.
Foto František Pelc

stezky a pozorovatelny. Návrh zahrnuje také podporu monitorování vybraných přírodních jevů, založení nálezkové databáze a přípravu a realizaci plánů péče. Část zařízení by měla sloužit také jako základna pro výzkum prostředí. Zároveň by se v něm mohlo v budoucnu nalézat i kontaktní místo pro ekologicky orientované základní vzdělávání a první zdravotnickou pomoc. Do všech pracovních aktivit budou vtaženi místní obyvatelé a po první etapě, tedy asi po pěti letech, by správa infrastruktury byla předána postupně do jejich

Voduška černá (*Kobus smithemani*) je striktní zambijský endemit mokřadů v GMA Bangweulu Swamps, kde jich žije okolo 50 tisíc. Foto František Pelc

Samostatný track ve velké krajíně NP Lavushi Manda. Foto František Pelc

Slon africký v NP Nsumbu byl téměř vypytláčen. Díky ekoturistickému podnikání Graiga Zytkowa, podporujícího místní strážce, zde dnes žije cca 100 slonů. Foto František Pelc

Zambie v kostce**Zambie:** prezidentská republika**Rozloha:** 752 612 km²**Počet obyvatel:** 13,1 mil. (sčítání 2010),
16,5 mil. (odhad 2016)**Roční přírůstek obyvatelstva:** 3 %**HDP na obyvatele:** 1 200 USD v r. 2016**Růst HDP:** 3,6 % (2016) a 4 % (odhad 2017)**Hlavní město:** Lusaka (1,7 milionu obyvatel)**Další velká města:** Kitwe, Chipata, Ndola
(okolo půl milionu obyvatel), Kabwe
(200 000), Chingola (157 000)
a Livingstone (140 000 obyvatel)**Jezero Tanganika** – část, druhé nejhlubší
jezero na světě**Velké řeky:** Zambezi, Kafue, Luangwa**Viktoriiny vodopády** – druhé nejmoht-
nější vodopády na světě**Významné mokřady:** Bangweuluské
močály (asi 12 800 km²), bažinatá nížina
podél Kafue (6 500 km²), Barotseská niva
– planina Liuwa (11 000 km²), Lukangaské
močály (3 300 km²)**Nejvyšší hora:** 2 329 m n. m.**Místo zesnutí Dr. Davida Livingstona**

(1873, Chitambo u Bangweuluských močálů)

Velvyslanectví ČR v Zambii: Lusaka

(od r. 2017)

rukou pod dohledem dárce rozvojové pomoci. Předpokládáme, že v zařízení najde zaměstnání deset až dvacet místních lidí. Na zajištění supervize se mohou v rámci studijních a výzkumných pobytů podílet i studenti z ČR.

Řeka Luangwa propojuje tři národní parky. Vznik chráněných území a ekoturismu je zde spjat se jménem Normana Carra (1912–1997). Foto František Pelc

Viktoriiny vodopády na řece Zambezi mezi Zambií a Zimbabwe první objevil dr. David Livingstone v roce 1855. Masy vody padají přes práh více než sto metrů hluboko. Foto Zdeněk Patzelt

Celkový odhad nákladů na pětiletou realizaci projektu se pohybuje v rozmezí 30 až 35 milionů Kč. Vstupní investice by dosáhla

10–14 milionů Kč, zatímco roční provozně-personální náklady činí okolo 4 milionů Kč. Výše investičních nákladů bude upřesněna

Endemická žirafa zambijská Thornicroftova v NP South Luangwa. Její početnost nepřesahuje 1000 kusů. Foto František Pelc

V celé Africe se početnost lva pustiného odhaduje pouze na 25 000 jedinců, v Zambii jich žije sotva tisícovka. NP Lower Zambezi. Foto František Pelc

projektovou dokumentací a s ohledem na rozdílné ekonomické poměry lze očekávat, že bude podstatně nižší. Na realizaci projektu i zabezpečení jeho udržitelnosti by přispěly i některé neziskové organizace. Jako nejvhodnější se jeví projekt uskutečnit v chráněných územích z kategorie II nebo na přechodech zvolených kategorií (např. NP Nsumbu, NP Lower Zambezi, NP Lavushi Manda, NP Lochinvar/NP Blue Lagoon, NP Kafue, NP Sioma Ngwezi), pochopitelně podle preferencí zambijských partnerů a dalších logistických aspektů.

V čem je projekt modelový

Realizace projektu by přispěla k naplňování cílů udržitelného rozvoje č. 1, 3,

15 a 17, stanovené Organizací spojených národů na období 2015–2030 (UN 2015), a závazků vyplývajících z členství ČR v Evropské unii a Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Zástupci Zambie záměr ocenili, nicméně byli poněkud zklamáni malým rozsahem. Proto by bylo žádoucí koordinovat rozvojovou pomoc EU v subsaharské Africe a určit aspoň 100 lokalit pro realizaci obdobných projektů (European Commission 2015). Na zmiňovaný návrh pomoci pozitivně reagovalo zambijské Ministerstvo turismu a umění dopisem adresovaným ministerstvům životního prostředí a zahraničí ČR, respektive Velvyslanectví ČR v Harare, nověji v Lusace. S ob-

sahem projektu byli seznámeni zástupci Ministerstva zahraničí ČR a České rozvojové agentury. Na podzim 2017 proběhla mise českých představitelů v Zambii vyhodnocující potenciál pro konkrétní rozvojovou spolupráci. Předkládaný projekt může přispět k omezení chudoby na venkově, zlepšení stavu místního hospodářství a ochrany biodiverzity a koneckonců i k omezení ekonomické migrace. O jeho dalším osudu se dozvíme do konce roku 2017. Přestože se jedná o kapku v moři, autor článku se neskromně domnívá, že obsahem projektu je právě to, co by naše země měla formou rozumné rozvojové pomoci podporovat.

Nejčastější forma poznávání rezervací – otevřené terénní vozidlo řízené místním znalcem. NP Lower Zambezi. Foto František Pelc

Zambie hostí celou třetinu africké populace čítající 130 000 hrochů. V sousedním Kongu za dvacet let došlo k vystržení 95 % původního počtu. NP North Luangwa. Foto František Pelc